

'Oku fakama'ala'ala atu 'i he lau'itohi fakamatalá ni 'a e tokoni pe pou pou 'e lava ke ke ma'u atu pea mo hai te ke lava 'o kole mei ai ha tokoni kapau kuo uesia koe 'i ha fakapō.

Ko e mole 'o ha tokotaha 'ofeina 'i hano fakapoongi ko e me'a 'oku ongo mo fakamamahi 'aupito. 'E lava 'e ha pou pou ke tokoni atu kiate koe mo ho fāmilí mo e kāingá ke mou mafuesia ai 'a e ngaahi ha'aha'a 'o e maumaulao ko iá. 'Oku mahu'inga ke kumi ki he tokoni 'oku tuha mo taau mo koé. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni 'i he feitu'u 'okú ke nofo ai 'e lava ke nau tokoni'i ke fakanonga koe pea mo fai 'a e ngaahi me'a 'oku totonu ke faí. Fetu'utaki ki he Victims Information Line (Laine Ma'u'anga Fakamatala ma'a Kinautolu kuo Uesia 'e ha Maumaulao) 'i he 0800 650 654 ke 'ilo mei ai 'a e ngaahi va'a ngāue ofi atu kiate koé.

Kātaki 'o vakai ki he ngata'anga 'o e lau'itohi fakamatalá ni ki he ngaahi feitu'u mahu'inga ke fai ha fetu'utaki ki ai pea mo ha faka'uhingalea.

Ngaahi totonu 'a e tokotaha kuo fakahoko ki ai 'a e maumaulao

'Oku 'i ai 'a ho'o totonu ke fakahā atu kiate koe 'a e ngaahi polokalama ngāue 'e ala tokoni atú, ke 'oatu 'a e ngaahi fakamatala fakamuimitaha ki he anga 'o e lele 'a e hopó pea mo ke 'ilo foki ki he me'a te ke fehangahangai mo ia 'i he taimi te ke 'i he fakama'au'angá ai.

'Oku 'i ai 'a ho'o totonu ke ke fakahā ki he fakama'au'angá 'a e anga 'o hono uesia koe 'e he maumaulao kuo fakahokó. Kapau na'e fakahoko atu kiate koe ha maumaulao 'e ha ki'i tamasi'i/ta'ahine kei si'i pe to'utupu kei ta'u si'i, 'oku 'i ai 'a ho'o totonu ke ke kau atu ki ha fakataha mo e fāmilí 'o fakahoko ai ha'o lau ki he me'a 'okú ke pehē 'oku totonu ke fakahokó.

'I he ngaahi taimi 'e ni'hi, 'oku 'i ai 'a e totonu 'a 'au pe ko hao fakafofonga ke fai ha'o lau felāve'i mo e ngaahi me'a 'o hangē ko hano ta'ofi hano tukuange atu 'o ha hingoa (name suppression), malu'i ki tu'a (bail), nofo pōpula 'i hono 'apí (home detention) pe ko hano faka'atā fakaangaanga ki tu'a kae kei fakangatangata pē (parole).

'Oku taau ke ke 'amanaki atu ki ha faifatongia fakamatāpule, faka'atu'i pea mo faka'apa'apa'ia me'i he kau ngāue 'a e fakama'au'angá, kau polisí pea mo ha toe taha kehe pē 'oku kaunga ki he hopó. 'Oku 'i ai 'a ho'o totonu ke tauhi malu mo fakapulipuli 'a e ngaahi me'a felāve'i mo koé.

Lau 'a e Tu'utu'uni ma'a Kinautolu kuo Uesia 'e ha Maumaulao (Victims Code) ki ha ngaahi fakamatala lahi ange felāve'i mo ho'o ngaahi totonú pea mo e anga 'o e fakahoko fatongia 'oku taau ke ke ma'u atú. 'Oku ma'u atu 'eni 'i he 'emau uepisaití 'i he victimsinfo.govt.nz fakataha mo ha ngaahi fakamatala 'aonga kehe foki.

Kapau kuó ke pehē kuo 'ikai feau 'a ho'o ngaahi totonú, pe kuo 'ikai ke ke ma'u atu 'a e tu'unga 'o e faifatongia na'á ke 'amanaki atu ki ai, 'e lava ke fakahoko ha'o lāunga. Vakai ki he victimsinfo.govt.nz pe telefoni ki he Victims Information Line 'i he 0800 650 654.

Ko e fakatotoló

Ko e fakatotoló 'i 'o ha tāmāte pe fakapō ko e me'a mātu'aki ongo mo fakamamahi foki ki he fāmilí mo e ngaahi kaungāme'a 'o e tokotaha na'e fakapoongi. Kapau 'oku 'i ai ha taha 'i ho fāmilí pe kāingá kuo uesia ia tupu me'i ha fakapō, 'oku mātu'aki mahu'inga ke ne ma'u atu 'a e tokoni totonú.

'E tu'utu'uni ke 'i ai ha 'ōfisa Polisi ke ne tokanga'i mo fetu'utaki atu (victim liaison officer) kiate koe pea mo e fāmilí. Ko e 'ōfisá ni te ne fakapapau'i 'okú ke 'ilo'i 'a e ngaahi me'a 'oku fai 'i hono fakatotoló 'i 'o e maumaulao pea mo e fakatonutonu he Fakama'au'angá. Te ne lava foki 'o tali atu ha'o ngaahi fehu'i pea mo fakafehokotaki atu koe ki he ngaahi va'a ngāue tokoni mataotaó.

Neongo 'e faingata'a 'eni ki he fāmili 'o e pekiá, ka kuo pau ke tuku 'a hono sinó he feitu'u 'oku 'i ai kae'oua kuo 'osi 'a hono tākaki 'e he kau Polisi 'a e ngaahi me'a ke fai 'aki 'a 'enau fakamo'oni. 'E fai foki mo hono sivi'i ia 'e he toketā ko e pathologist (toketā mataotao ki hono kumi 'a e tupu'anga 'o ha pekiá) 'a ia 'oku 'i ai 'a 'ene ngaahi pōto'i ngāue makehe ki he ngaahi ngāue pehē ní. 'Oku fai 'eni koe'uhi ke ma'u ai ha ngaahi fakamo'oni ki hono fai 'o e hopó.

Ko e fakatotolo'i 'o ha tāmata ko e ngāue 'e ala fuoloa foki. 'E fiema'u ke fakamahino'i 'e ha kau Polisi 'a e me'a na'e hokó, ko hai na'á ne fai pea ko e hā 'a e 'uhinga na'á ne fai pehē aí. 'E tauhi atu 'e ho'o 'ōfisa polisi fetu'utaki 'a e ngaahi fakamatala fakamuimuitahá ki homou fāmili pea mo tokoni atu lolotonga ho'omou teuteu ki he me'afaka'eiki, mo fakahoko ha ngaahi fatongia kehe.

Lolotonga 'o e taimi fakatotoló, 'e ala faka'eke'eke 'e he kau polisi ha ngaahi mēmipa 'o ho fāmili, pehē ki ha'anau tākaki ha ngaahi fakamo'oni 'o hangē ko ha ngaahi tā'ata pea mo ha ngaahi sivi fakatotolo fakafaito'o. Kapau 'e ma'u 'e he kau polisi ha ngaahi fakamo'oni fe'unga, te nau puke 'a e tokotaha ko iá 'o faka'ilo ia ki hano fakahoko 'o ha hia maumaulao.

MALU'I KI TU'A

Hili hano puke 'o ha taha, 'e ala lava ke tukuange atu ia ki tu'a kae'oua kuo nau hā 'i he fakamaau'angá. 'Oku ui 'eni ko e bail pe ko e malu'i ki tu'a. 'I he taimi 'e ni'ihi 'oku 'i ai 'a e ngaahi makatu'unga pau ki he feitu'u kuo pau ke ne nofo 'i ai pea pehē ki ha taimi tu'upau ke ne 'i he feitu'u ai ko iá (curfew). Kapau 'oku pehē 'e he kau polisi 'e ala toe fakahoko ha hia kiate koe pe ko ha ni'ihi kehe 'i he komiunitií, 'e ala tauhi pilisone 'a e tokotaha ko iá kae'oua kuó ne hā 'i he fakamaau'angá 'o lava ke ne toe kole ai ke totongi malu'i ia ki tu'a.

'E tuku atu 'a e faingamālie ke 'oatu ai ha'o lau felāve'i mo hano malu'i 'a e tokotahá ni ki tu'a. 'E lava ke ke fili ke kau ho hingoá ki he tohi lēsisita ma'a kinautolu kuo fakahoko ki ai ha maumaulao (victim notification register) koe'uhí ke ke kei ma'u atu ha ngaahi fakamatala felāve'i mo e tokotaha maumaulao hili hono hilifaki hono tauteá. 'E tauhi fufuu'i ke 'oua na'a 'ilo 'a ho tu'asilá pe ha founa ke fai atu ai ha fetu'utaki mo koe. 'E lava ke ke fili ke kau ho hingoá ki he tohi lēsisita ma'a kinautolu kuo fakahoko ki ai ha maumaulao (victim notification register).

KO E FAKAMATALA KI HO UESIA HILI 'A E MAUMAULAO NA'E FAÍ

'E 'eke atu pe 'e fie fakahoko ha'o fakamatala felāve'i mo ho uesia 'e he maumaulao na'e faí. 'Oku fakahā atu ai ki he fakamaau'angá 'a e tu'unga hono uesia koe 'e he maumaulao ni. 'E lava ke tokoni atu 'a e 'ōfisa polisi fetu'utaki, ha taha meí he Victim Support pe ko ha va'a ngāue tokoni kehe, ke fa'u 'a ho'o fakamatalá ni. Vakai ki ha fakamatala lahi ange felāve'i mo hano fakahoko ha'o fakamatala felāve'i mo ho uesiá 'i he *Ko e tala tu'utu'uní pea mo e tauteá*.

Tokoni

'Oku lahi 'a e ngaahi polokalama ngāue tokoni kehekehe 'oku 'atā atu ke tokoni'i koe.

POLOKALAMA NGĀUE TOKONI MA'Á E KAKAI KUO UESIA 'E HA FAKAPŌ

Ko ha polokalama ngāue tokoni mataotao 'eni ke tokoni'i koe mo ho fāmili mo e kāingá 'i he hala fononga 'o e hopó ni, 'o kau ai mo e taimi 'e 'osi ai 'a e hopó. Te ne fakapapau'i te ke lava 'o ma'u atu 'a e tokoni fakaeongo te ke fiema'ú, pea mo e ngaahi tokoni ki he ngaahi me'a 'e fiema'u ke fakahoko 'okú ke 'atā atu ki ai. 'E fakafehokotaki atu koe 'e he kau polisi ki he polokalama ngāue ni pe 'e lava ke ke fetu'utaki ki he Victim Support 'i he 0800 842 846.

KO E TOKONI MEI HA MATAOTAO HE FALE'Í

Ko kinautolu 'a e ngaahi fāmili, kaungāme'a, kau fakamo'oni pea mo kinautolu ne nau fuofua a'utonu ki he feitu'u ne fai ai 'a e fakapoó te nau lava 'o ma'u atu 'a e fale'i mataotao 'oku a'u hake ki he fo'i 'a'ahi 'e 30. Fetu'utaki ki he Victim Support ke 'ilo meí ai pe 'e lava ke ke ma'u atu 'a e fale'i mataotao ko 'eni mo e founa 'o e tohi kole ki ai.

MAUMAULAO 'A E TO'UTUPÚ

Kapau ko e maumaulao na'e fakahoko ia 'e ha taha si'i hifo 'i he ta'u 17 'e kehe leva 'a e founa ngāue ia ki hení 'o fakafou 'i he founa ngāue 'a e fakamaau'angá ki he to'utupú (youth justice process). Ko e kakai kuo fakahoko ki ai 'a e maumaulao ko e konga mahu'inga 'aupito kinautolu 'o e founa ngāue 'a e fakamaau'angá ki he to'utupú pea 'oku 'i ai 'a 'enau totonu ke nau kau ki ha fakataha mo e fāmili (family group conference).

.....

‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi nāunau kehekehe ‘oku ‘atā atu meī he Child, Youth and Family (CYF) pea mo e ngaahi fakamaau‘angá felāve‘i mo e founa ngāue ‘a e fakamaau‘angá ki he to‘utupú. ‘E fetu‘utaki atu ha tokotaha fokotu‘utu‘u ngāue ki he ngaahi fakataha mo e fāmilí meī he CYF.

KO E TOKONI FAKAPA‘ANGÁ

‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi tokoni fakapa‘angá ‘oku ‘atā ke feau‘aki ‘a e ngaahi fakamole ki he ngaahi nunu‘a ‘o e maumaulao na‘e fakahokó. Ke vakai‘i pe te ke lava ‘o ma‘u atu ha tokoni fakapa‘anga, pea mo e founa ‘o e tohi kolé, fetu‘utaki ki he Victim Support ‘i he 0800 842 846.

- ‘Oku a‘u ki he \$5000 ‘oku ‘atā atu ke tokoni ke fakasi‘isi‘i ‘a e ha‘aha‘a ‘o e fakapoó ni ki he fāmilí tonú. Ko e tokoni ‘eni ke tāpuni ‘aki ha mole ‘o e ma‘u‘anga pa‘anga hangē ko e vahe pea mo ha ngaahi fakamole angamaheni.
- ‘Oku ‘i ai ‘a e tokoni fakapa‘anga ko e \$124 (\$64 ki he vaeua‘i ‘aho) ‘oku ‘atā atu ki he mēmipa kakai lalahi ‘e toko 5 ‘o ha fāmilí ke nau kau ai ki he ngaahi fakataha fakaefakamaau‘anga ‘a e High Court (Fakamaau‘anga Lahí).
- ‘Oku ‘atā atu ha tokoni fakapa‘anga ki he fefononga‘aki, nofo‘anga pea mo ha ngaahi fakamole felāve‘i mo ia ‘o a‘u hake ki ha toko ono ke nau kau atu ki he ngaahi fakataha fakaefakamaau‘anga mo ha ngaahi fakataha mo e Poate Tukuangé.
- ‘Oku a‘u hake ki he \$10,000 ‘oku ‘atā atu ke tokoni ki he ngaahi fakamole ki he me‘afaka‘eikí. Fetu‘utaki ki he ACC ke kole ‘a e tokoni ko ‘eni.

Te ke ala lava foki ‘o ma‘u atu ha tokoni fakapa‘anga kehe meī he ACC. ‘Eke ange ki ho‘o va‘a ngāue tokoni ke nau ‘oatu ha fakamatala lahi ange, pe ko ha‘o telefoni ki he ACC Claims Helpline (Laine Telefoni Tokoni ki he ‘Eke Totongi Huhu‘i ‘a e ACC) ‘i he 0800 101 996.

‘I he Fakamaau‘angá

‘E ala lava ke toutou hā ‘a e faka‘iloá (defendant) (ko e tokotaha kuo tukuaki‘i ki he hiá) ‘i he fakamaau‘angá, ‘o hangē ‘i ha‘ane tali halaia pe tonuhia kae toki vakai‘i meī ai ‘e he fakamaau ‘a e ngaahi fakamo‘oni ki he faka‘iló. ‘Oku ngali ‘e ‘ikai fiema‘u ia ke ke hā mo koe ‘i he kotoa ‘o e ngaahi fakataha fakafakamaau‘anga (hearings) ko ‘eni, kā ‘e lava pē ke ke ‘alu atu ki ai kapau ‘okú ke fie kau ki ai.

Kapau ‘e tali tonuhia ‘a e faka‘iloá, ‘e fakamatala‘i atu ‘e ha ‘ōfisa talatalaaki ‘a e ngaahi mo‘oni‘i me‘a ‘o e hopó ki he fakamaau mo e kau sulá. Ko e ‘ōfisa talatalaaki ‘oku ngāue ia ma‘á e pule‘angá pea ko hono fatongiá ko hono fai ‘o e faka‘iló ‘o ne fakafofonga‘i ‘a e Kalauní, kau Polisi pea mo e kakai foki. ‘E ala fiema‘u ke ke hoko ko e fakamo‘oni ma‘á e Kalauní ke tokoni ki hono fakamo‘oni‘i ‘a e hia kuo fakahoko ‘e he faka‘iloá (vakai ki he fakamatala ko e Being a witness pe Ko ‘E te Hoko ko ha Tokotaha Fakamo‘oni).

‘E fakataha ‘a e ‘ōfisa talatalaaki mo koe mo ho fāmilí mo e kāingá pea te ne fakahā atu ‘a e ngaahi faka‘ilo ‘e fakahokó mo e ‘uhinga ki ai, pea mo e ngaahi me‘a ‘e ala hoko ‘i he fakamaau‘angá. Makatu‘unga pē ‘i he ngaahi natula ‘o e hopó, ‘e ala fai ‘a e faka‘ilo ki he fakapō (murder) pe ko e tāmata tangata (manslaughter). ‘E fakama‘ala‘ala atu ‘eni ‘e he ‘ōfisa talatalaaki.

‘E ala ‘oatu ha tu‘utu‘uni ‘a e fakamaau‘angá ke ta‘ofi ha fa‘ahinga taha pē meī hano paaki mo talaki atu ‘a e hingoa ‘o e pekiá pe ko ha fa‘ahinga fakaikiiki ‘e ala ‘ilo meī ai ‘a e pekiá. ‘E fakama‘ala‘ala atu ‘e he ‘ōfisa talatalaaki ‘a e founa ngāue ni kiate koe.

Fakahā atu ki ho‘o tokotaha fale‘i meī he fakamaau‘angá, ‘ōfisa polisi fetu‘utaki, pe ko e tokotaha kuo vahe‘i atu ke pou pou atu kiate koé kapau ‘okú ke fiema‘u ha tokoni ki ho‘o fanongó, ngaue takai holó, pe ko ha fakatonulea.

‘Oku mātu‘aki mahu‘inga ke ke hao mo malu meī ha faingata‘a. Ka ‘i ai ha taimi kuó ke ongo‘i hoha‘a ai ki ho‘o malu mo hao ‘i he fakamaau‘angá, talanoa mo ha ‘ōfisa polisi pe ko ha tokotaha le‘o ‘i he fakamaau‘angá.

‘I he taimi ‘e ni‘ihi ‘e ngali hu‘u ‘a e tokanga ‘a e mītiá ki he hopó pea te nau ala fetu‘utaki atu kiate koe mo ho fāmilí mo e kāingá ke fai ha‘amou lau ki he hopó. ‘E lava ke ma‘u atu hao fale‘i meī he ‘ōfisa polisi ‘okú ne tokanga‘i koé fekau‘aki mo e mītiá.

KO E TOKOTAHA FALE‘I ‘A E FAKAMA AU‘ANGÁ MA‘Á E TOKOTAHA KUO FAKAHOKO KI AI ‘A E MAUMAULAÓ

Hili pē ‘a e fuofua hā ‘a e faka‘iloá ‘i he fakamaau‘angá, ‘e fetu‘utaki atu leva ha tokotaha fale‘i ‘a e fakamaau‘angá kiate koe. Ko hono fatongiá ko ‘ene tauhi ma‘u atu ‘a e ngaahi fakamatala felāve‘i mo e hokohoko atu ‘o ho‘o hopó pea mo e fatongia ‘e lava ke ke fakahokó. ‘E lava foki ke ne fakahā atu ‘a e feitu‘u ke ma‘u meī ai ha tokoni fakaeloto mo fakapa‘anga. ‘Oku ‘i he ki‘i tohi ko e Court services for victims (Ngaahi polokalama tokoni ‘a e Fakamaau‘angá ma‘a kinautolu kuo fakahoko ki ai ha maumaulaó) ha fakamatala lahi ange felāve‘i mo e polokalama ngāue ni.

.....

.....

‘Oku ‘atā atu ‘a ho’o tokotaha fale’i me’i he fakamaau’angá, ‘ōfisa polisi fetu’utakí, pe ko e tokotaha kuo vahe’i atu ke pou pou atu kiate koé ke nau fakama’ala’ala atu ha ngaahi me’a ‘oku ‘ikai mahino kiate koe.

‘E lava ke ke fetu’utaki hangatonu ki ho’o tokotaha fale’i me’i he Fakamaau’angá pe ko ho’o fakafou ‘i he telefoni ‘a e Victims Information Line ‘i he fika 0800 650 654.

Ko ha’o hoko ko ha tokotaha fakamo’oni

Lolotonga ‘o e hopó, ‘e ala ui koe mo ha ngaahi mēmipa ‘o ho fāmīlī pe kāingá ke mou hoko ko ha kau fakamo’oni. Ko e fakamo’oni ‘i he Fakamaau’angá ko e fatongia fakatupu mafasia. ‘E fakama’ala’ala atu ‘e he ‘ōfisa talatalaakí pea mo e tokotaha fale’i me’i he Fakamaau’angá ‘a e ngaahi me’a ‘e hokó pea mo e ngaahi me’a ke fai. ‘E lava foki ke ke ma’u atu ha tokoni mei ho’o ‘ōfisa polisi fetu’utakí.

KIMU’A ‘I HE HOPÓ

‘E fakahā atu ‘e ho’o tokotaha fetu’utakí pe tokotaha fale’i me’i he fakamaau’angá ‘a e taimi mo e feitu’u ke ke ‘i he fakamaau’angá aí. ‘E lī atu mo ha tohi ki ho ‘apí ke fakapapau’i ‘aki.

‘E talanoa mo koe ‘a e talatalaakí pe ‘ōfisa ‘okú ne tokanga’i ‘a e hopó felāve’i mo e me’a ke ke fai ‘i ho’o hoko ko e tokotaha fakamo’oni. ‘E lava ke ke fuofua ‘a’ahi ‘o sio he loki ‘e fai ai ‘a e hopó kimu’a ‘i he hopó. Talanoa mo ho’o tokotaha fale’i me’i he fakamaau’angá, ‘ōfisa polisi fetu’utakí, pe ko ho’o tokotaha ngāue pou pou, ke nau fokotu’utu’u ‘eni.

Talanoa mo ho’o tokotaha fale’i pe ‘ōfisa polisi fetu’utakí kapau ‘okú ke fiema’u ‘eni:

- ha tokotaha ke talitali atu kiate koe ‘i loto pe ‘i tu’a ‘i he fakamaau’angá
- ha’o tokotaha pou pou ke mo tangutu fakataha ‘i he taimi te ke ‘oatu ai ‘a ho’o fakamatala fakamo’oni.

‘I HE FAKAMAAU’ANGÁ

‘I ho’o hoko ko e fakamo’oni, ‘e ‘eke atu ha ngaahi fehu’i fekau’aki mo e me’a na’e hokó pe koe hā ha’o ‘ilo ki he maumaulao na’e fai.

‘I he taimi ‘oku ‘oatu ai ‘a ho’o fakamo’oni, ‘e fa’a lava ke ke sio ai ki he faka’iloá.

Ko e lahi ‘i he ngaahi fakamaau’angá ‘oku ‘i ai pē honau ngaahi loki talitali makehe ma’á e kakai kuo ui ko e kau fakamo’oni, kā ‘e malava pē ke hoko ha’o sio ki ha ni’ihi ‘o e fāmīli mo e kaungāme’a ‘o e faka’iloá ‘i loto pea ‘i he ngaahi ‘ēlia ‘o e fakamaau’angá.

‘Oku mahu’inga ke ‘i ai hao pou pou ‘i he taimi ‘okú ke hoko ai ko ha tokotaha fakamo’oni, ‘o tatau ai pē kimu’a pea ‘i he ‘aho ‘o e hopó. Fakamatala’i ke ‘ilo ‘e he tokotaha fale’i me’i he Fakamaau’angá pea mo hao tokotaha pou pou ‘a e fa’ahingá tokoni ‘oku taau mo ho’o fiema’ú.

Ko e tala tu’utu’uni pea mo e tauteá

‘I he faka’osinga ‘o e hopó, ‘e halaia pe tonuhia ‘a e faka’iloá. ‘I he taimi ‘e ni’ihi ‘e ala tu’utu’uni ‘a e fakamaau’angá ia ‘oku ‘ikai halaia ‘a e faka’iloá tu’unga ‘i ha ‘uhinga kuo mole ‘ene fakakaukau lelei.

‘I he taimi ‘e ni’ihi, kapau ‘e ‘ikai ke loto taha ‘a e kau sulá, ‘e fiema’u ke toe fai ha hopo fo’ou.

Kapau ‘e tali halaia pe iku halaia ‘a e faka’iloá, ‘e fakamahino ‘a e ‘aho ke toki hilifaki ai ‘a hono tauteá. ‘E fakahā atu ‘e he ‘ōfisa polisi fetu’utakí, tokotaha fale’i me’i he Fakamaau’angá pe ko e ‘ōfisa talatalaakí ‘a e taimi ‘e fai ai ‘a e hilifaki tauteá.

Kapau ‘e tu’utu’uni kuo ‘ikai halaia ‘a e faka’iloá tu’unga ‘i ha mole ‘a hono tu’unga fakakaukau lelei, ‘e ala tauhi kinautolu ke faito’o ‘i ha pilisone fakafaito’o malu. ‘E fetu’utakí atu ha tokotaha fokotu’utu’u ngāue ma’a kinautolu kuo uesia ‘e ha maumaulao ke fakama’ala’ala atu ‘a e ‘uhinga ki heni.

TAUTEÁ

‘Oku fiema’u ‘e he laó ‘a e fakamaau’ ke ne fakakaukau’i ‘a e ngaahi me’a lahi ‘i he taimi ‘okú ne fakahoko ai ‘a e tu’utu’uni tautea ‘o e tokotaha maumaulao, ‘o hangē ko e fa’ahinga tautea kuo hilifaki atu ki ha ngaahi maumaulao tatau pea mo e ngaahi lipooti felāve’i mo e tokotaha maumaulao.

Kapau ‘e loto ki heni ‘a e fakamaau, ‘e lava ‘e koe (pe ko ha tokotaha kuó ke fili) ‘o lau atu ‘a e kotoa pe ko ha kongá ‘o ho’o fakamatala ki he anga ‘o hono uesia koe ‘e he maumaulao ko iá ‘i he lolotonga ‘o e hilifaki tauteá. Kole ange ki ho’o tokotaha fale’i me’i he fakamaau’angá pe ko ho’o ‘ōfisa polisi fetu’utakí ke ne kole atu ‘eni ki he fakamaau. ‘Oku fiema’u atu ‘e he laó ke fakakaukau’i ‘e he fakamaau ‘a ho’o fakamatala ki hono uesia koe ‘e he maumaulao ko iá ‘i he taimi ‘okú ne fakakaukau’i ai ‘a e tautea ‘o e tokotaha maumaulao.

TANGI KI HE FAKAMAAU'ANGÁ

'Oku 'i ai 'a e totonu 'a e 'ōfisa talatalaakí pea mo e faka'iloá ke na tangi (appeal) 'o kapau 'oku ta'e fakafiemālie 'a e tu'utu'uni mo e tautea na'e fakahokó. 'Oku lava leva ke 'ave 'eni ki ha Fakamaau'anga 'oku toe mā'olunga angé ke nau vakai'i 'a e me'a na'e hokó. Kapau 'e fakahoko 'eni, 'e fakahā atu 'e he 'ōfisa talatalaakí 'a e founga ngāue ki aí.

Hili 'a e hopó

Hili ha'ane halaia, 'e hilifaki leva 'a e tautea 'o e tokotaha maumaulao. 'Oku faingata'a he taimi 'e ni'ihi ke mahino 'a e ngaahi tu'utu'uni 'a e Fakamaau. 'E lava ke fakama'ala'ala atu 'e ho'o 'ōfisa polisi fetu'utakí pe ko ho'o tokotaha fale'i meí he fakamaau'angá 'a e 'uhinga 'o e tauteá.

TUKUANGE ATU MEI PILĪSONÉ

'Oku tukuange atu 'a e kau maumaulao mei pilīsoné 'i hano tukuange fakaangaanga pē kinautolu (parole) pe 'i he kakato 'a honau taimi ngāue pōpulá. 'E ngali ke hoko vave ange 'eni ia 'i he taimi na'á ke 'amanaki atu ki aí, koe'uhí he 'oku lau 'a e taimi ia na'a nau 'osi nofo pōpula ai kimu'a 'i he'enua hopó ko e kongá ia 'o honau tauteá.

Kapau kuo kakato 'a e taimi 'o e tautea 'o ha tokotaha maumaulao, kuo pau ke tukuange atu ia mei pilīsoné. 'E 'ikai lava ke kei tauhi ai pē kinautolu 'i pilīsoné hili 'a e kakato 'a e taimi 'o honau tauteá.

'E lava ke tukuange atu ha tokotaha maumaulao mei pilīsoné kimu'a 'i he kakato 'o honau taimi tauteá kapau kuo tali hano tukuange fakaangaanga atu ia. 'E vakai'i 'e he New Zealand Parole Board (Poate 'a Nu'u Sila ki he Tukuange Fakaangaangá) 'a e tautea 'o e kau maumaulao tokolahi 'e ni'ihi pea nau tu'utu'uni ai pe 'e hoko hano tukuange vave atu 'o ha tokotaha maumaulao ke ngali matu'utāmaki ai 'a e tu'unga malu mo e hao 'a e komiunitií.

Kapau kuo halaia 'a e tokotaha maumaulao ki he fakapō, te ne hanga atu ki ha nofo pilīsoné 'o 'ikai toe si'i hifo 'i he ta'u 'e 10 kimu'a pea toki fakakaukau'i hano tukuange fakaangaanga.

'I he taimi lahi kuo pau ke fakakakato 'e he kau maumaulao ha ngaahi makatu'unga pau 'o 'ikai toe si'i hifo 'i he 'uluaki māhina 'e ono hili hano tukuange fakaangaanga kinautolu. 'Oku fokotu'u 'a e ngaahi makatu'ungá ni 'e he Poate Tukuange Fakaangaangá pe ko e fakamaau ko ia na'á ne tautea 'a e tokotaha maumaulao ko iá. 'E ala kau ki he ngaahi makatu'ungá ni 'a e feitu'u 'e lava ke nau nofo 'i aí, ko hai te nau lava 'o fetu'utaki ki aí, pe 'e 'i ai ha taimi tu'upau ke nau 'i honau nofo'angá aí, pea mo ha ngaahi me'a kehe 'e tokoni ki hono malu'i 'o e komiunitií.

'E LAVA KE KE FAKAHĀ KI HE POATE TUKUANGÉ 'A E ANGA HO'O ONGO FELĀVE'I MO HONO TUKUANGE ATU KO IA 'O E TOKOTAHA MAUMAU LAO KO IÁ

Ke fai ha'o lau felāve'i mo hono tukuange vave atu 'o ha tokotaha maumaulao meí he pilīsoné, 'e fiema'u ke ke lēsisita atu ki he tohi lēsisita ma'a kinautolu kuo fakahoko ki ai ha maumaulao (victim notification register) koe'uhí ke fetu'utaki atu 'a e Poate Tukuangé kiate koe 'i ha fa'ahinga taimi pē 'e fakahoko ai hano fakakaukau'i ke tukuange 'a e tokotaha maumaulao ko iá.

Ke fakapapau'i 'oku kei tonu ho ngaahi tu'asila fetu'utakí 'i he tohi lēsisita, fetu'utaki ki he kau polisí, Department of Corrections (Potungāue ki he Ngaahi Pilīsoné) pe ko ho'o va'a ngāue tokoní.

'E lava ke fakahoko atu 'a ho'o fakakaukau'i ki he Poate Tukuangé 'aki ha'o faitohi, fetu'utaki talanoa femātaaki 'i ha televīsoné, pe 'i ha'o a'utonu pē ki ai:

- **'I ha'o faitohi pe fetu'utaki talanoa femātaaki 'i ha televīsoné**

Talanoa mo ho'o Poate Tukuangé.

- **A'utonu ki ai**

Te mou fakataha mo e Poate Tukuangé. Te ke talanoa ai mo e kakai tatau pē te nau talanoa mo e tokotaha maumaulao, kā ko e fakataha ko ia te ke kau ki aí 'e 'ikai fakahoko ia 'i pilīsoné pea 'e 'ikai ke 'i ai 'a e tokotaha maumaulao ia. 'E lava ke 'i ai ha'o kau pou pou 'i he fakataha ko iá.

KO E FAKAMAAU'ANGA 'O E 'ŌFISA 'OKÚ NE SIVI 'A E MATE'ANGA 'OKU TA'EMAHINÓ (CORONER'S COURT)

Tānaki atu ki he hopó 'i he fakamaau'angá, 'e toe fakatoto'lo'i 'e he coroner (kōloná) 'a e keisí ni pea 'e ala fakahoko mo ha hopó 'i he Coroner's Court. Ko e Fakamaau'angá ni 'okú ne sivi'i fakalelei 'a e 'uhinga na'e mate ai ha taha pea vakai'i na'a 'oku 'i ai ha me'a 'oku tonu ke sinaki fai ke 'oua na'a toe hoko ha me'a pehē 'amui ange.

'E fetu'utaki atu 'a e Va'a Ngāue Fakakōloná kiate koe kimu'a 'i he hopó, pea 'e toe talanoa atu foki 'a ho'o 'ōfisa polisi fetu'utakí mo koe felāve'i mo e hopó ni. 'E lava ke mou lava atu mo ho fāmilí ki he Coroner's Court ka 'oku 'ikai fakamālohi'i 'eni ia tukukehe kapau kuo kole atu ke fai ha'o fakamatala fakamo'oni.

'E lava ke 'alu atu hao pou pou ki he tala tu'utu'uni 'i he Coroner's Court. Fetu'utaki ki he Victim Support 'i he 0800 842 846 pe ko e Victims Information Line 'i he 0800 650 654 ke fokotu'utu'u ke ke 'alu atu mo ha'o tokotaha pou pou ki he hopó.

Ko e ngaahi feitu'u mahu'inga ke fai ha fetu'utaki ki ai

'Oku 'i ai 'a e ngaahi tokoni mo e pou pou ma'a u 'i hono fai ha ngaahi ngāue ke fakatonutonu ha maumaulao kuo hoko pea mo e ngaahi tokoni taautaha ke lava ai ke ke makupusi 'a e ngaahi ha'aha'a 'o e hia na'e hokó.

Ko e ngaahi tu'asila fetu'utaki 'eni 'o e ngaahi va'a ngāue tokoni ma'a e kakai kuo fakahoko kiate kinautolu pea mo uesia kinautolu 'e ha maumaulao. Te ke ala ma'u atu ha fakamatala lahi ange felāve'i mo e ngaahi va'a ngāue ni 'aki ha'o telefoni ki he Victims Information Line 'i he 0800 650 654 (9 pongipongi ki he 6 efiafi me'i he Mōnite ki he Falaite) pe ko ha'o vakai ki he victimsinfo.govt.nz

ACC

acc.co.nz

0800 101 996 Claims Helpline

0800 735 566 Sensitive Claims Helpline (ma'a e kakai kuo fakahoko ki ai ha hia tohotoho pe fakamālohi'i fakaesino)

Ko e kau fale'i 'i he Fakamaau'angá

0800 650 654 Victims Information Line

Department of Corrections

04 460 3000

corrections.govt.nz

New Zealand Parole Board

0800 PAROLE (727 653)

paroleboard.govt.nz

Tokoni Taautaha

Vakai ki he victimsinfo.govt.nz pe ko e tafa'aki ki he Personal Help 'i he tohi telefoni.

Kau Polisi

'E lava ke ke 'ilo 'a ho'o 'apitanga polisi 'i ho feitu'u 'aki ha'o vakai ki he police.govt.nz pe 'i he ngaahi peesi lanu pulū 'i mu'a 'i he tohi telefoni.

Ma'u'anga tokoni ma'a kinautolu kuo uesia 'enua mo'ui tupu me'i ha maumaulao pe ko e Victim Support

0800 VICTIM (842 846) 'oku ava houa 'e 24

Women's Refuge (Fale Hūfanga ma'a e Kakai Fefiné)

0800 REFUGE (733 843) 'i ha fa'ahinga taimi pē (houa 'e 24)

womensrefuge.org.nz

Laine Fakatonuleá ki he ngaahi ngāue ki he fakatonuleá
0800 656 656

9 pongipongi – 6 efiafi Mōnite – Falaite,

9 pongipongi – 2 efiafi 'aho Tokonakí

Faka'uhingaleá

Malu'i ki tu'a

Ko hono tukuange atu 'e he kau polisi ha tokotaha kuo faka'ilo ki ha hia 'i he funga 'o e pau ke ne hā 'i he fakamaau'angá.

Kōloná

'Oku kumi 'e he Kōloná ke 'ilo 'a e taimi, feitu'u pea mo e 'uhinga 'o ha hoko 'a ha mate. 'Okú ne toe feinga foki ke 'ilo pe 'oku 'i ai ha me'a ke tomu'a fai ke ta'ofi ai ha toe hoko 'a ha mate pehē.

Ko e tokotaha fale'i 'a e Fakamaau'angá

Ko ha tokotaha ngāue 'eni 'a e Ministry of Justice (Potungāue ki he Ngaahi Fakamaau'angá) te ne lava 'o fakama'ala'ala 'a e ngaahi founga ngāue 'a e fakamaau'angá pea mo tauhi ke ma'u atu 'e he tokotaha mamahi 'a e ngaahi fakamatala fakamuimitaha felāve'i mo 'ene hopó.

Faka'iloá

Ko e tokotaha kuo tukuaki'i ki he hiá.

Fakapō pe tāmāte

Ko hano fakapoongi 'e ha taha ha taha kehe.

Tokotaha Maumaulao

Ko e tokotaha kuo mo'ua ki he hiá. (Kimu'a 'i ha'ane halaia, ko e tokotaha ko ia kuo faka'ilo ki he hiá 'oku ui ia ko e 'faka'iloá'.)

Ko e tukuange fakaangaangá (ke faka'osi 'a hono tauteá 'i tua'ā)

Ko e taimi ia kuo ngofua ai ke tukuange atu ha tokotaha maumaulao me'i he pilisoné ke toki faka'osi hono tauteá 'i tu'a 'i he komiunitii. Kuo pau ke nau muimui ki ha ngaahi makatu'unga pau.

Founga Fakatonutonu 'aki ha alea mo e femahino'aki (Restorative justice)

'Oku malava 'i he founga fakatonutonu 'aki ha alea mo e femahino'aki ke fakahā atu ai 'e he tokotaha mamahi 'a e anga 'o hono uesia ia 'e he maumaulao kuo fakahokó, fakahoko atu mo ha'ane lau ki he anga 'o hano fakatonutonu 'o e mamahi ko iá, pea mo kamata ha feinga ke fakalelei'i 'a e ngaahi nunu'a ko ia 'o e maumaulao ko iá. 'Oku ui 'a e fakataha ko iá ko ha konifelenisi fakatonutonu 'aki ha alea mo ha femahino'aki.

Hia Mātu'aki Mamafa

- Ko ha hia 'oku kau ki ai ha tohotoho pe fakamālohi 'oku kau ki hano pā'usi'i fakalielia'i 'o e sinó pe ko ha toe hia fakalavea lahi pehē.
- Ko ha hia kuo hoko ai ha lavea lahi pe ko ha mate.
- Ko ha hia kuo hoko pea kei nofo tailiili ai 'a e tokotaha mamahí telia na'a hoko kiate ia pea mo hono fāmili ha fakatamaki.

Tohi lēsisita ma'a kinautolu kuo fakahoko ki ai ha maumaulao

Ko ha lisi fakapulipuli 'eni 'oku ngāue'aki 'e he ngaahi va'a ngāue fakaefakamaau'anga ki he faihiá ke tauhi atu 'aki 'a e ma'u'anga fakamatala ma'a e kakai kuo fakahoko kiate kinautolu ha maumaulao felāve'i mo e tokotaha maumaulao, 'o hangē ko e tu'unga 'oku 'i ai 'a e hopó 'i he founa ngāue fakaefakamaau'angá, kapau kuo fakahoko hano tukuange fakataimi ki tu'a meí he pilisoné pea mo e taimi 'e hoko ai hano fakakaukau'i hano tukuange fakaangaanga 'o e tokotaha maumaulao.

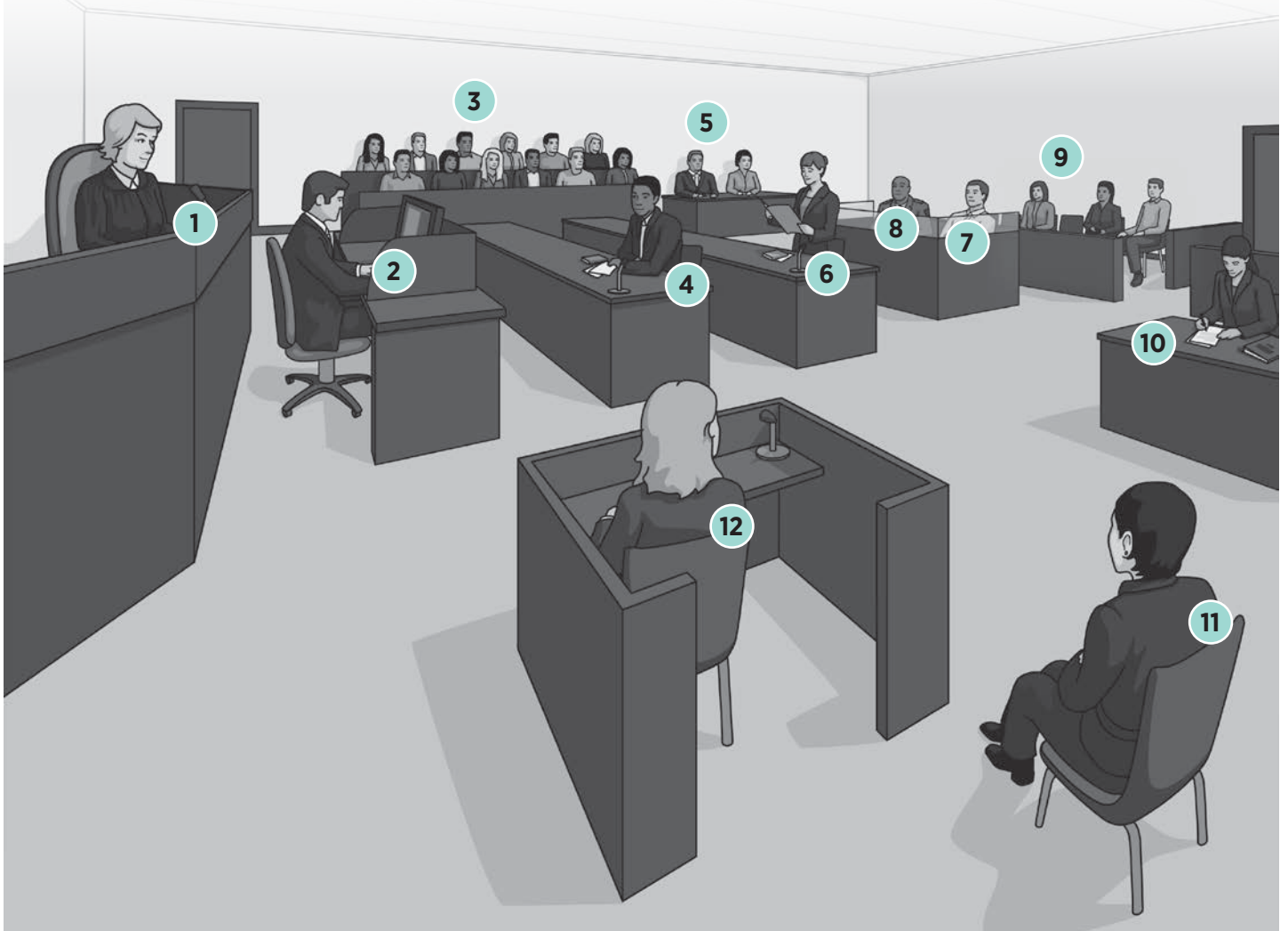
Hiki 'a ho hingoa pea mo ho tu'asila mo e founa ke fai'aki ha fetu'utaki atu 'o 'oange ia ki he 'ōfisa polisi 'okú ne tokanga'i 'a e hopó.

Ko e fakamatala ki ho'o ngaahi faingata'a'ia hili 'a e maumaulao na'e fai

Ko ha lēkooti 'o e anga 'o hono uesia 'a e tokotaha mamahí 'e he maumaulao ko iá. Ko ha fakamatala ki he ngaahi nunu'a 'o e maumaulao 'oku fa'a fakahoko ia 'i ha tohi, kā 'e malava pē ko ha ngaahi tā/'ata, tā fakatātā pe fa'u maau 'eni. Kuo pau ke fakakau 'eni 'e he fakamaau 'i he taimi te ne tautea ai 'a e tokotaha maumaulao. 'E lava ke lau atu 'e he tokotaha mamahí 'a e tohi fakamatalá ni kimu'a pē 'i hono fakahoko 'o e tauteá.

Ko e loki Fakamaau'angá

Ko e fakatātā 'eni 'o e taha 'o e ngaahi loki 'oku fai ai 'a e hopó pea mo kinautolu 'e lava ke mou fesiofakí.

1. **Ko e Fakamaau** 'oku pule ki he fakamaau'angá. 'Okú ne tu'utu'uni pe 'oku halaia 'a e faka'iloá, pe kapau 'oku 'i ai ha sula, ko kinautolu leva te nau fakahoko 'a e tu'utu'uni.
2. **Ko e Failesisitá** 'okú ne tokoni ki he fakamaau ke fakapapau'i 'oku muimui'i 'a e ngaahi founga ngāue 'a e fakamaau'angá.
3. **Ko e Sulá** 'oku 'i ai 'a e kakai 'e toko 12 'oku nau faitu'utu'uni pe 'oku halaia 'a e faka'iloá.
4. **Ko e Talatalaaki** 'okú ne fakafofonga'i 'a e Kalauni pea 'okú ne fokotu'u atu 'a e ngaahi mo'oni'i me'a kuo faka'ilo ki ai 'a e faka'iloá.
5. **Ko e Mitiá** ko e kau faiongoongo ia 'oku nau lipooti atu 'a e hopó.
6. **Ko e Loea 'a e Faka'iloá** 'okú ne fakafofonga'i 'a e faka'iloá.
7. **Ko e Faka'iloá** ko e tokotaha ia 'oku faka'ilo ki he hiá.
8. **Ko e Fakafe'ao 'o e Faka'iloá** 'oku muimui 'o fakafe'ao ki he faka'iloá.
9. **Ko e Nofo'anga 'o e Kakai** ko e feitu'u ia ke nofo ai 'a e kakai pea mo e fāмили mo e kāinga 'o e tokotaha mamahi, pea ko e feitu'u 'eni 'e lava ke nofo ai 'a e kau fakamo'oni hili 'a e 'oatu 'enau fakamatata fakamo'oni.
10. **Ko e Tokotaha Fale'i 'a e Fakamaau'angá ma'a e Tokotaha Mamahi** 'okú ne tokoni ki he tokotaha fakamo'oni ke ne mahino'i 'a e founga ngāue 'a e fakamaau'angá. 'E 'ikai lava ke nau 'i he loki 'oku fai ai 'a e hopó he taimi kotoa pē.
11. **Ko e tokotaha pou pou 'a e tokotaha fakamo'oni** ko e tokotaha ia kuo 'osi tali 'e he fakamaau ke ne pou pou ki he tokotaha fakamo'oni 'i he fakamaau'angá.
12. **Ko e tokotaha fakamo'oni** 'okú ne 'oatu 'a e fakamatata fakamo'oni ki he me'a na'e hokó pe ko e me'a 'oku nau 'ilo felāve'i mo e maumaulaó.